

OBRAZ SIEBIE OFIAR PRZEMOCY SZKOLNEJ. ANALIZA NEGACJI W NARRACJACH

Kalina Kosacka

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie,
ul. M. Curie-Skłodowskiej 5, 20-031 Lublin
E-mail: kalina.lukasiewicz@poczta.umcs.lublin.pl

ABSTRAKT

Cel badań. Celem badań było przedstawienie obrazu własnej osoby, jaki ujawnia się w narracjach młodych ludzi doświadczających przemocy szkolnej.

Metodologia. Przeanalizowano wypowiedzi 33 osób, zamieszczone na forach internetowych, opisujące przeżycia związane z doświadczaną przemocą szkolną. 13 narracji dotyczyło aktualnych przeżyć, pozostałe 20 opisywało przeszłe doświadczenia ofiar. Wypowiedzi przeanalizowano pod kątem występujących w nich negacji. Pod uwagę wzięto liczbę negacji, ich rodzaj, funkcje oraz treść. Łącznie przeanalizowano 185 negacji. Na podstawie ich treści zrekonstruowano obraz siebie ofiar przemocy szkolnej.

Wyniki badań. Osoby doświadczające przemocy szkolnej charakteryzują się zaniżonym poczuciem własnej wartości. Postrzegają siebie jako bezradne i bezwartościowe, niepotrafiące poradzić sobie z trudnymi sytuacjami. Dostrzegają w sobie jedynie negatywne cechy, uważają się za gorsze od innych. Pomimo przekonania o swojej niewinności poszukują w sobie cech, które przyczyniły się do tego, że stały się ofiarami. Osoby te postrzegają swoją sytuację jako niemożliwą do zmiany. Odczuwają silne negatywne emocje takie, jak lęk, wstyd, smutek i żal. Osoby, które przemocy doświadczały w przeszłości, dostrzegają jej długofalowe negatywne skutki i wpływ na aktualne funkcjonowanie.

Wnioski. W narracjach uczniów doświadczających agresji ze strony kolegów szkolnych widoczny jest obraz siebie charakterystyczny dla ofiar przemocy, zwłaszcza niskie poczucie własnej wartości i negatywne myśli dotyczące własnej osoby, poczucie braku kontroli nad swoim życiem, brak wiary w możliwość zmiany sytuacji, poczucie wyobcowania, doświadczanie lęku i wstydu oraz problemy z komunikowaniem własnych potrzeb. Przekaz w formie narracji stanowi rzetelne źródło informacji na temat psychiki ofiar przemocy, do których dotarcie w inny sposób byłoby wyjątkowo trudne.

Słowa kluczowe: przemoc szkolna, obraz siebie, ofiara przemocy szkolnej, dręczenie, agresja szkolna, negacje

The self-concept of school violence victims. Analysis of the negations in narratives

ABSTRACT

The objective. The purpose of the research was to present the self-concept of young people experiencing school violence that is being disclosed within their narratives.

Methodology. The entries in Internet forums of 33 school violence victims have been analyzed. 13 of them were related to the recent experiences, the remaining 21 described in the ones from past. The narratives have been analyzed against the negations included within. The following have been taken into consideration: number of the negations, their kind, functions and the substance. Basing on their substance the self-concept of the school violence victims has been reconstructed.

The results. School violence victims characterizes low self-esteem. They find themselves as helpless and worthless. They can notice only their negative characteristics, what makes them finding themselves as worse than the others. They still search for the traits that caused they became victims. These persons perceive their situation as indivertible. They feel strong, negative emotions like anxiety and shame. Persons, who have experienced violence in the past, can see its impact on their current life.

The findings. In the narratives of persons experiencing school aggression, a specific self-concept of the violence victims is reflected, especially low self-esteem and negative thoughts about themselves, lack of life control, lack of faith in the possibility of changing the current situation, feeling alienated, experiencing anxiety and shame, difficulties with communicating own needs. The discourse is a reliable source of information about the mind of the violence victims, that would be hard to find using other methods.

Key words: school violence, self-image, school violence victim, bullying, school aggression, negations

WSTĘP

Agresja szkolna jest zjawiskiem niezwykle powszechnym. Badania prowadzone w Polsce pokazują, że nawet dwie trzecie uczniów doświadczyło aktów agresji ze strony kolegów szkolnych (Komendant-Brodowska, 2014). Samo pojęcie agresji jest bardzo szerokie i jest stosowane na określenie wielu różnych form zachowania. Kryteria, które świadczą o działaniu agresywnym to: intencjonalność, świadomość oraz ukierunkowanie na wyrządzenie szkody określonym przedmiotom lub osobom (Krahe, 2005; Surzykiewicz, 2000). Agresja jest często utożsamiana z przemocą. Badacze podkreślają jednak, że kluczową różnicą między tymi zjawiskami jest rozkład sił między przeciwnikami – o przemocy możemy mówić wtedy, gdy akt agresji jest skierowany wobec osoby słabszej, a agresor wykorzystuje swoją przewagę lub uprzywilejowaną pozycję (Kołodziejczyk, 2003). Szczególnym rodzajem przemocy jest dręczenie szkolne (ang. bullying), czyli długotrwałe i systematyczne stosowanie przemocy wobec konkretnego ucznia (Salmivalli, 2010).

Na potrzeby prowadzonych badań dotyczących zjawiska przemocy w polskich szkołach badacze z Instytutu Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego przyjęli podział przemocy na:

- przemoc fizyczną
- groźną przemoc fizyczną (powodującą obrażenia cielesne)
- przemoc werbalną

- przemoc relacyjną (związaną z relacjami społecznymi ofiary, np. wykluczenie z grupy czy – – rozpowszechnianie szkodliwych kłamstw) zmuszanie
- przemoc materialną (np. kradzież lub zniszczenie przedmiotów należących do ofiary)
- przemoc cyfrową (przemoc za pośrednictwem środków komunikacji elektronicznej)
- przemoc seksualną (Komendant-Brodowska, Giza-Poleszczuk, Baczek-Dombi, 2011).

Najbardziej rozpowszechnioną formą przemocy szkolnej okazała się przemoc werbalna (np. obrażanie, wyśmiewanie, przezywanie, ubliżanie bliskim) oraz przemoc relacyjna (rozpowszechnianie nieprawdziwych szkodliwych informacji, wykluczenie i odtrącenie). Dość często występuje także przemoc fizyczna w charakterze umyślnego potrącenia lub przewrócenia oraz zmuszanie do robienia rzeczy, których ofiary nie chcą (Komendant – Brodowska i in., 2011).

Doświadczanie (zwłaszcza długotrwałe) przemocy szkolnej wiąże się z szeregiem negatywnych skutków dla jej ofiar. Konsekwencje fizyczne to realne zagrożenie zdrowia lub życia. Częściej jednak ofiary przemocy doświadczają konsekwencji psychicznych, takich jak podwyższony poziom lęku, smutku, wstydu, depresje, załamania nerwowe, poczucie wyobcowania czy wysoki poziom stresu. Ponadto ofiary przemocy odczuwają brak kontroli nad własnym życiem, mają zaniżone poczucie własnej wartości i towarzyszą im negatywne myśli dotyczące własnej osoby (Fenik, 2013).

Wobec przedstawionych danych niezwykle ważne i interesujące wydaje się ustalenie, jaki obraz siebie mają młodzi ludzie będący ofiarami przemocy szkolnej. Carl Rogers definiuje obraz siebie jako „(...) zorganizowaną, spójną konstrukcję pojęciową, złożoną ze spostrzeżeń ja, czyli samego siebie, oraz spostrzeżeń relacji tego ja ze światem zewnętrznym i z innymi ludźmi” (Rogers, 1991, s. 32). Można zatem rozpatrywać obraz siebie jako pewne dominujące przekonania człowieka na swój temat. Jerzy Trzebiński zakłada, że ogólna wiedza o świecie ma charakter narracyjny, a kształtowanie obrazu siebie jest wynikiem organizowania doświadczenia poprzez schematy narracyjne. Schematy takie mają określoną strukturę, podobnie jak schematy poznawcze, które sterują procesem rozumienia. Powodują one narracyjne konstruowanie rzeczywistości przez umysł człowieka, ale jednocześnie biorą udział w tworzeniu narracji przez jednostkę (Trzebiński, 2002). W narracji najpełniej zostają wyrażone znaczenia, których nośnikiem jest język (Dryll, 2004). Zasadne wydaje się zatem poszukiwanie przejawów obrazu siebie w spontanicznych narracjach dotyczących doświadczania przemocy szkolnej.

Ofiary aktów przemocy szkolnej doświadczają dużego nasilenia emocji takich jak lęk, strach, smutek czy wstyd. Z wysokim poziomem lęku związane jest częstsze stosowanie w wypowiedziach negacji, czyli różnego rodzaju zaprzeczeń. Aaron Beck zaobserwował, że osoby cierpiące na depresję używają dużej liczby negacji w swoich wypowiedziach i wyjaśniał tę zależność wysokim poziomem lęku (Beck, 1963). Barbara Gawda z kolei wykazała, że liczne negacje stosują także jednostki z osobowością antyspołeczną, co jest uwarunkowane między innymi wysokim poziomem lęku osobowościowego (Gawda, 2010a.). Wobec powyższych danych zdecydowano się dokonać analizy negacji występujących w narracjach ofiar przemocy szkolnej opisujących doświadczane przez nich przeżycia.

Negacje (zaprzeczenia), czyli wypowiedzi z partykułą *nie*, najogólniej można podzielić na negacje nazwowe (rzeczownikowe, przymiotnikowe i przysłówkowe) oraz negacje zdaniowe, które przyjmują charakter stwierdzeń, dyrektyw, życzeń, przypuszczeń, zobowiązań, deklaracji lub ekspresji (Gawda, 2010a.). Zaprzeczenia spełniają w języku liczne funkcje. Ryszard Tokarski wskazuje na dwie główne funkcje negacji nazwowych, jakimi są zaprzeczenie treści (negacja właściwa lub pozorna) oraz gradacja treści (Tokarski, 1976; za: Maciuszek, 2006). Negacje zdaniowe służą między innymi do korygowania fałszywych przekonań, zaprzeczania istniejącemu stanowi rzeczy, wzbogacania ekspresji, skontrastowania pewnych stanów czy podtrzymania uprzejmości werbalnej (Gawda, 2010a.).

W niniejszej pracy podjęto próbę przeanalizowania negacji pojawiających się w wypowiedziach osób doświadczających przemocy szkolnej pod kątem ich liczby, rodzaju i funkcji oraz przekazywanych znaczeń.

METODOLOGIA BADAŃ WŁASNYCH

Celem badań własnych było zaprezentowanie obrazu siebie jaki ujawnia się w narracjach ofiar przemocy szkolnej. Aby zrealizować tak postawione zadanie badawcze przeprowadzono badania jakościowe oparte na metodologii z zakresu psycholingwistyki i psychologii narracyjnej. Przeprowadzono analizę treści danych zastanych, jakimi były narracje osób doświadczających przemocy szkolnej. Narracja może być rozumiana jako sposób reprezentowania rzeczywistości (Trzebiński, 2002) lub wskaźnik konkretnego systemu znaczeń (Dryll, 2004). Narracje zostały przeanalizowane kilkietapowo (ilościowo oraz jakościowo) pod kątem występowania w nich zaprzeczeń. Etap pierwszy obejmował zliczenie wszystkich występujących w wypowiedziach negacji i porównanie ich liczby między grupami osób doświadczających przemocy szkolnej aktualnie oraz w przeszłości. Etap drugi polegał na analizie rodzajów występujących negacji i dokonaniu porównań międzygrupowych w tym zakresie. Trzeci (ostatni) etap obejmował analizę treści negacji, co pozwoliło na wyodrębnienie pewnych obszarów tematycznych oraz pełnionych przez nie funkcji. Dokonano także porównań międzygrupowych pod względem treści negacji.

Główny problem badawczy stanowi pytanie o to jaki obraz siebie ujawnia się w narracjach osób doświadczających przemocy szkolnej? Problemy szczegółowe, składające się na problem główny, ujęto w następujących pytaniach:

- Czy osoby doświadczające aktualnie przemocy szkolnej stosują w wypowiedziach większą liczbę negacji niż osoby, które doświadczały przemocy szkolnej w przeszłości?
- Jakie rodzaje negacji występują najczęściej w narracjach osób doświadczających przemocy szkolnej?
- Jakie funkcje pełnią negacje w narracjach osób doświadczających przemocy szkolnej?

Odpowiedzi na powyższe pytania, poszukiwano w narracjach 33 osób zaczerpniętych z popularnych forów internetowych¹. Dobór portali, z których zaczerpnięto

¹ Wypowiedzi pochodziły z forów m.in. na portalach: kafeteria.pl, wizaz.pl, onet.pl, gazeta.pl, szafa.pl, nieśmiałość.net, m-forum.pl

wypowiedzi, odbywał się w oparciu o słowa kluczowe: przemoc w szkole, dokuczanie w szkole i forum. Wykorzystano wyszukiwarke stron internetowych Google, wpisując kombinacje słów kluczowych: przemoc w szkole + forum oraz dokuczanie w szkole + forum. Spośród uzyskanych w ten sposób wyników wyselekcjonowano adresy forów internetowych, z których odrzucono fora o charakterze specjalistycznym (np. forum prawnicze lub forum dedykowane osobom zmagającym się z różnego rodzaju zaburzeniami psychicznymi) a także fora przeznaczone dla rodziców. Na tak dobranych forach wzięto pod uwagę tematy dotyczące przemocy szkolnej (na niektórych forach założone były tego rodzaju wątki, w innych przypadkach posłużono się wewnętrzną wyszukiwarką). Do analizy wybrano wypowiedzi rozpoczynające dany temat (ich autorami byli założyciele danego tematu), które jednocześnie były odpowiednio długie (złożone były z przynajmniej 5 zdań).

We wszystkich wypowiedziach młodzi ludzie opisywali swoje przeżycia związane z doświadczaną przez nich przemocą szkolną. Wśród autorów tych narracji były 23 kobiety oraz 10 mężczyzn. 13 osób opisywało swoje aktualne przeżycia (w czasie tworzenia swoich wypowiedzi ciągle były ofiarami), natomiast wypowiedzi pozostałych 20 dotyczyły przeszłych doświadczeń. Materiał do analizy stanowiły pisemne (internetowe) narracje uczniów, w których zawarte były osobiste historie doświadczanej przemocy szkolnej. Narracje te prześledzono pod kątem występujących w nich negacji. Pod uwagę wzięto liczbę negacji, ich rodzaj, funkcje i treść. Łącznie przeanalizowano 185 negacji, na podstawie których zrekonstruowano obraz siebie i świata ich autorów – ofiar przemocy szkolnej.

WYNIKI BADAŃ WŁASNYCH

Pierwsze pytanie badawcze miało na celu sprawdzenie, czy liczba stosowanych negacji różni się w zależności od tego, czy narracje opisują przeżycia aktualne, czy przeszłe? Ponieważ stosowanie negacji jest uwarunkowane wysokim poziomem lęku, spodziewano się, że w narracjach osób doświadczających przemocy aktualnie (a więc bardziej narażonych na przeżywanie lęku), negacje będą występowały częściej niż w narracjach osób, które opisywały swoje przeszłe doświadczenia. Aby zweryfikować tę hipotezę, przeprowadzono porównania międzygrupowe z wykorzystaniem test U Manna-Whitneya (ze względu na brak normalności rozkładów zmiennych).

Tabela 1

Liczba negacji stosowana przez osoby doświadczające przemocy szkolnej aktualnie i w przeszłości – porównanie

	aktualność doświadczeń	N	M	SD	U	Z	p
liczba negacji	przeszłe	20	6,05	4,47	90,50	-1,46	0,144
	aktualne	13	10,77	9,37			

N - liczba negacji; M - średnia; SD - odchylenie standardowe; U - wartość testu U Manna-Whitneya; Z - wartość testu Z; p - istotność

Źródło: opracowanie własne.

Wyniki badań zaprezentowane w powyższej tabeli wskazują, że osoby doświadczające przemocy aktualnie w swoich narracjach częściej stosują negacje niż osoby, dla których były to minione doświadczenia, różnice te jednak nie osiągnęły istotności statystycznej ($p > 0,05$; tabela 1). Można przypuszczać zatem, że zarówno obecne, jak i dawne doświadczenie przemocy szkolnej wywołuje w jej ofiarach wysokie pobudzenie i wysoki poziom lęku. Podczas opowiadania o przeżyciach uczucia te przybierają na sile i nabierają aktualności.

Kolejnym pytaniem było: jakie rodzaje negacji dominują w narracjach ofiar przemocy szkolnej?. Dokonano zatem ich kategoryzacji i zestawienia procentowego. Przeprowadzono również test niezależności chi-kwadrat w celu sprawdzenia, czy rodzaj stosowanych negacji jest zależny od aktualności przeżywanymi doświadczeń? Ponadto oszacowano istotność różnic międzygrupowych w zakresie każdego rodzaju negacji na podstawie analizy reszt standaryzowanych w tabeli krzyżowej. Wartości reszt to „różnica między wartościami uzyskanymi (częstościami obserwowanymi) w badaniu a tymi przewidywanymi przez model (częstościami oczekiwanymi)” (Rycielski, Brzezicka, 2013, s. 155). Na podstawie analizy wielkości reszt można dokonać wnioskowania o tym, które wartości obserwowane w komórkach tabeli krzyżowej istotnie statystycznie odbiegają od wartości oczekiwanych (a więc tych, które pojawiłyby się w przypadku gdy aktualność doświadczeń nie różnicowałaby rodzaju negacji). Za świadczące o istotności statystycznej należy uznać wielkości reszt standaryzowanych przekraczające wartość bezwzględną 1,96, co wynika z rozkładu wartości standaryzowanych (Rycielski, Brzezicka, 2013).

Tabela 2

Rodzaje negacji w narracjach ofiar przemocy szkolnej - rozkład procentowy

rodzaje negacji	aktualność doświadczeń		ogółem	reszty standaryzowane skorygowane	
	aktualne	przeszłe			
nazwowe	rzeczownikowa	8,3%	2,6%	5,9%	1,6
	przymiotnikowa	6,5%	2,6%	4,9%	1,2
	przysłówkowa	2,8%	3,9%	3,2%	0,4
zdaniowe	stwierdzenie	54,6%	64,9%	58,9%	1,4
	dyrektywa	0,9%	1,3%	1,1%	0,2
	życzenie	2,8%	1,3%	2,2%	0,7
	deklaracja/zobowiązanie	0,9%	1,3%	1,1%	0,2
	ekspresja	2,8%	0,0%	1,6%	1,5
	przypuszczenie	1,9%	1,3%	1,6%	0,3
wielokrotne	18,5%	20,8%	19,5%	0,4	
Ogółem	100,0%	100,0%	100,0%		

$\chi^2_{(9)} = 7,777; p = 0,557$.

Źródło: opracowanie własne.

Z zamieszczonych w powyżej tabeli danych wynika, że rodzaj stosowanych negacji nie jest zależny od aktualności przeżywanych doświadczeń ($p > 0,05$; tabela 2). W narracjach ofiar przemocy szkolnej dominują negacje zdaniowe o charakterze stwierdzeń („nie odzywam się”, „nie mówię o tym”, „nie rozumiem”). Często występują także negacje wielokrotne („takie »niezwracanie uwagi« nic nie daje”, „nic nie zrobiłam nikomu”, „nikomu nie życzę (...) takiego losu”, „nikt nigdy mi nie pomógł”, „nie mam żadnych koleżanek”), których istotą jest nie tyle zaprzeczenie, ile podkreślenie znaczenia sytuacji (Gawda, 2010a.). Dość często występują także negacje nazwowe, głównie rzeczownikowe („nieszczęście”, „niewychowanie”, „niezwracanie uwagi”) i przymiotnikowe („nie lubiana”, „nie miły”, „nieobliczalni”), rzadziej przysłówkowe („nieświadomie”). W narracjach ofiar przemocy szkolnej w mniejszym stopniu widoczne są negacje zdaniowe o charakterze dyrektyw („nie piszcie, żebym się tym nie przejmowała”), życzeń („oby już nie”, „nie chciałbym”), deklaracji i zobowiązań („nie dam sobą pomiatać”, „do dyrektora nie pójde”), przypuszczeń („bym pewnie nie miała”, „gdyby nie to, że...”).

Bardziej szczegółowa analiza negacji wykazała, że w narracjach ofiar przemocy szkolnej negacje spełniają różnorodne funkcje. Negacje nazwowe najczęściej służą gradacji treści dotyczących siebie („nie lubiana”) oraz sprawców przemocy („nieobliczalni”, „niewyżyte bachory”), a także zestawieniu ze sobą przeciwstawnych sytuacji, skonstrastowaniu ich i podkreśleniu („nie dość, że problemy z nauką, to jeszcze oni będą dokuczać”, „zaczęło się niewinnie”). Negacje nazwowe odgrywają także rolę typowo ekspresywną („coś jest nie tak w moim życiu”, „miałam nieszczęście być prześladowana”, „nic przyjemnego”). Negacje zdaniowe, oprócz zaprzeczania pewnym stanom rzeczy, służą również wyrażeniu pragnień, marzeń czy życzeń („nie chciałbym”, „nie musiałabym”). Negacje zdaniowe i wielokrotne pozwalają na ekspresję różnorodnych negatywnych emocji, takich jak lęk („jestem w obawie czy on nie wróci [...] oby nie”), bezradność („nie wiem co mam robić”), poczucie osamotnienia („nikt nigdy mi nie pomógł”, „nie mam żadnych koleżanek”), beznadzieja („nic nie pomogło”), poczucie niesprawiedliwości i żalu („nic nie zrobiłam nikomu”) czy wstyd („nikomu nie powiedziałem o tym prosto w oczy”).

Analiza narracji ofiar przemocy szkolnej pod kątem teściowym umożliwiła odтворzenie obrazu siebie. Przeprowadzony test niezależności chi-kwadrat wykazał, że treść negacji jest zależna od tego, czy opisywane doświadczenia mają charakter przeszły czy aktualny ($p < 0,001$; tabela 3). Bardziej szczegółowe porównania na podstawie analizy wielkości reszt wykazały, że osoby opisujące w narracjach swoje przeszłe doświadczenia częściej stosują negacje w celu wyrażenia poczucia braku nadziei na zmianę sytuacji. Ujawniły ponadto długofalowe negatywne skutki doświadczania przemocy, które nie minęły wraz z jej ustaniem. Z kolei osoby doświadczające przemocy aktualnie częściej stosują negacje w celu podkreślenia swojej niewinności. Negacje, w przypadku tej grupy, częściej wskazują także na ich zaniżoną samoocenę.

Tabela 3

Treść negacji w narracjach ofiar przemocy szkolnej - rozkład procentowy

funkcje/tematyka negacji	aktualność doświadczeń		ogółem	reszty standaryzowane skorygowane
	aktualne	przeszłe		
bezzradność	14,80%	6,50%	11,40%	1,8
zaniżone poczucie własnej wartości	13,90%	3,90%	9,70%	2,3*
ekspresja	4,60%	11,70%	7,60%	1,8
zatajanie problemu	5,60%	9,10%	7,00%	0,9
żal o brak pomocy ze strony innych	5,60%	9,10%	7,00%	0,9
samotność	3,70%	9,10%	5,90%	1,5
podkreślanie niewinności	9,30%	0,00%	5,40%	2,7*
długofalowe negatywne skutki	0,00%	10,40%	4,30%	3,4*
chęć ucieczki	6,50%	1,30%	4,30%	1,7
sposoby radzenia sobie	2,80%	5,20%	3,80%	0,8
opis oprawców	3,70%	2,60%	3,20%	0,4
opis sytuacji przemocy	4,60%	1,30%	3,20%	1,3
umniejszanie własnej krzywdy	1,90%	5,20%	3,20%	1,3
niezrozumienie sytuacji	2,80%	1,30%	2,20%	0,7
brak nadziei	0,00%	3,90%	1,60%	2,1*
wzmocnienie przekazu	2,80%	0,00%	1,60%	1,5
kontrast	1,90%	0,00%	1,10%	1,2
pozytywne wspomnienia	1,90%	0,00%	1,10%	1,2
samooskarżanie się	0,00%	1,30%	0,50%	1,2
pozostałe (niedotyczące przemocy, np. opis sytuacji życiowej)	13,9%	18,2%	15,7%	0,8
Ogółem	100,0%	100,0%	100,0%	

* wielkość reszt pozwala na wnioskowanie o istotności statystycznej

$\chi^2_{(19)} = 50,786; p < 0,001.$

Źródło: opracowanie własne.

Dane zawarte w powyższej tabeli wskazują na to, że treści najczęściej wyrażane w negacjach dotyczą poczucia bezradności, jakie towarzyszy ofiarom przemocy szkolnej („już nie wiem jak sobie z tym radzić”, „była interwencja nauczycieli, ale to nic nie pomogło”, „nie wiem co mam robić”, „nie wiedziałam co mam powiedzieć”, „nie potrafiłam się bronić”).

Liczne negacje są znakiem zaniżonego poczucia własnej wartości ich autorów, przy czym dotyczy to przede wszystkim osób, które przemocy szkolnej doświadczały aktualnie („nic, kompletnie w niczym nie jestem dobry”, „gdy będę miał swoje dzieci, postaram się aby nie popełniły tego błędu co ja”, „i teraz jakbym tak doszła do nowej klasy, to bym

pewnie nie miała znajomych"). Uczniowie ci porównują się do innych, widząc w sobie jedynie negatywne cechy („nie stać mnie na drogie ciuchy”, „nie mam tyle siły co oni”).

Szereg negacji zawartych w narracjach młodych osób ma charakter zasadniczo ekspresyjny („dzisiaj nie wytrzymałam i wyplakałam się przy rodzicach”, „pomyślałam o rodzicach, ale nie za bardzo mam odwagę”, „miałam nieszczęście być prześladowana”, „coś jest nie tak w moim życiu”).

Dość często negacje ujawniały ukrywanie swojego problemu przez ofiary przemocy. Młodzi ludzie nie potrafią rozmawiać o problemie („nie umiałam mówić o swoich problemach”), ukrywają go przed nauczycielami i rodzicami („nie chciałbym, aby np. dowiedziała się o tym pani, czy tam rodzina, mamie jak mówię, to nie wszystko”, „tacie o tym nie będę mówić”, „na dzień dzisiejszy nic nie mówiłem wychowawcy”) a także najbliższymi sobie osobami. Często powodem zatajania przemocy jest wstyd lub obawa przed odwetem („nikomu nie powiedziałem o tym prosto w oczy”, „nawet dziewczynie nie mówiłem o tym”, „nie chciałam sobie bardziej uprzykrzać życia w klasie, mówiąc im o tym”).

Pomimo ukrywania swojego problemu młodzi ludzie oczekują pomocy ze strony innych osób i wyrażają żal, że pomoc ta nie jest im zapewniana. Czasem są przekonani, że osoby wokół nich dostrzegają problem, jednak dla własnej wygody go ignorują. Żal skierowany jest przede wszystkim do rodziców („szkoda, że rodzice mi wtedy nie zmienili szkoły”, „moi rodzice nie zauważyli, że coś jest nie tak. A może wiedzieli, tylko też udawali, że nie ma problemu?”, „mama [...] sama nie wie jak to jest”) oraz nauczycieli („zgłosiłam to mojej wychowawczyni, ale nic nie zrobiła”, „wychowawczyni nie umiała temu zaradzić”, „nauczyciele udawali, że nic nie widzą”).

Wiele negacji zawartych w narracjach ofiar przemocy szkolnej wyraża osamotnienie młodych ludzi, poczucie samotności oraz ostracyzm społeczny wobec nich. Odczuwają to zarówno młodzi ludzie, którzy aktualnie doświadczają przemocy („w Wigilię nikt ze mną nie połamał się opłatkiem”, „zaczął się ze mnie naśmiewać mówiąc, że nikt mnie nie lubi”) jak i osoby, które przemocy doświadczały w przeszłości („nie mam żadnych koleżanek”, „nie wiem o czym rozmawiać z ludźmi”, „nadal nie umiem się otworzyć”).

Ci, którzy doświadczali przemocy szkolnej w trakcie tworzenia narracji, stosowali negacje podkreślające ich niewinność. Komunikują oni, że doświadczana przez nich przemoc jest niezasłużona i nie jest przez nich prowokowana („to nie moja wina”, „nic nie zrobiłam nikomu”), nie jest też spowodowana ich odmiennością („nie jestem homo, nie mam innej orientacji”, „nie wyglądam jak anoreksja czy coś”, „od innych dziewczyn niczym takim się nie różnię”).

Z kolei osoby, które opisywały swoje przeszłe przeżycia, za pomocą negacji wyrażały długofalowe, negatywne skutki doświadczania przemocy szkolnej. W swoich wypowiedziach podkreślają, że pomimo ustania sytuacji przemocy, te doświadczenia odbiły się negatywnie na ich psychice i mają wpływ na ich obecne funkcjonowanie („mimo zmiany szkoły wciąż nie mogę zapomnieć”, „nie sądziłam, że takie dokuczanie aż tak może zrujnować psychikę”, „to nie minęło i siedzi we mnie nadal”, „nawet nie brałem pod uwagę tego, że ktoś może mnie polubić”).

Młodzi ludzie doświadczający przemocy szkolnej poprzez negacje wyrażają pragnienie ucieczki, uchronienia się przed tą trudną sytuacją. Najczęściej szukają róż-

nych sposobów fizycznego odizolowania się od oprawców, takich jak niechodzenie do szkoły („dzisiaj nie poszedłem, bo szykowali na mnie znowu jakiś głupi żart”, „próbuję wszystkimi sposobami nie chodzić do szkoły”), wyrażają także pragnienie generalnego wyłączenia się z życia społecznego („najchętniej siedziałabym w domu i nikomu się na oczy nie pokazywała”, „chciałabym być gdzieś, gdzie nie dokuczają nikomu, ale chyba takiego miejsca nie ma”). Próbuje również uciec od swoich problemów poprzez podejmowanie innych działań i aktywności („próbuję uciec w naukę [...] by nie myśleć o tym wszystkim”).

Ofiary przemocy szkolnej opisują sposoby, jakimi próbują radzić sobie z trudną sytuacją. Ponieważ próby zignorowania sprawców przemocy okazują się nieskuteczne („takie «niezwracanie uwagi» nic nie daje”, „ignorowanie nic nie daje, to tak jakby pozwalać się obrzucać kamieniem”), młodzi ludzie rozważają odwzajemnienie przemocy („lepiej [...] się bronić, nawet jeśli to nie daje zamierzonego efektu”, „nie wytrzymałem nerwowo i trochę mnie poniosło”), mimo że jest to wbrew ich zasadom („nie chodzi o to, że nie umiem się bić, ale o to, że nie chcę”, „i nie, siła w ogóle nie została użyta”).

Młodzi ludzie używają negacji także do opisu swoich prześladowców i całej sytuacji przemocy. Często przemoc stopniowo się nasila („zaczęło się niewinnie”), a agresorami są osoby obce ofierze („jeden chłopak, zupełnie mi nieznany”). Sprawcy opisywani są jako nieprzewidywalni, po których można spodziewać się wszystkiego („potrafią być nieobliczalni”, „pomysłowość niektórych ludzi nie zna granic”). Ofiary wypowiadają się o sprawcach w sposób obraźliwy („niewyżyte bachory”) i podkreślają, jak bardzo tamci utrudniają im codzienne funkcjonowanie („po prostu żyć nie dają”).

Sytuacja, w jakiej znajdują się ofiary przemocy szkolnej, jest dla nich niezrozumiała. Młodzi ludzie nie rozumieją, dlaczego to oni stali się ofiarami („nie wiem skąd to się wzięło”, „nie wiem czego nie lubią we mnie”) i co powoduje prześladowcami („nie rozumiem jaką oni czerpią z tego przyjemność”). Niektórzy poszukują winy w sobie („miałam wrażenie, że sama do tego prowokowałam, nieświadomie”), inni próbują umniejszać swoją krzywdę, zaprzeczając temu, że są ofiarami przemocy („nie ma przemocy, ale jest naśmiewanie się i wstręt do mnie”, „dziewczyny mi nie dokuczały, niektóre jedynie jakby mnie ignorowały”), bagatelizując sytuację („niby nic, a jednak potrafi zepsuć psychikę”) lub dokonując porównań społecznych („moja sytuacja nie była najgorsza”).

Osoby, które przemocy szkolnej doświadczały w przeszłości, w swoich wypowiedziach ujawniają brak nadziei na możliwość zmiany sytuacji. Próbuje przekonać innych, którzy doświadczenia przemocy aktualnie, że ich sytuacja poprawi się („ciężko by było [...] «napisać nie martw się», bo jest czym [...] wcale nie «będzie lepiej», nic się nie «ułoży», nic się nie «poprawi» ani «polepszy»). Podkreślają jednak, że jedyną osobą, która jest w stanie pomóc ofierze przemocy, jest ona sama („jeżeli sam się za to nie weźmiesz, będzie jeszcze gorzej”).

Mniej liczne negacje pojawiają się w wypowiedziach młodych osób w celu wzmocnienia przekazu lub skonstrastowania ze sobą pewnych treści, między innymi tych, które dotyczą przeszłości i pozytywnych chwil przeżytych w tym czasie, co ma charakter zasadniczo ekspresyjny („wszystko wydawało się tak piękne, gdyby nie to, że...”, „zaczęły mnie traktować jak służbę, a nie jak przyjaciółkę”, „znowu stałam się [...] obiektem upokorzeń [...] nie tylko tej grupy, ale i klasy”, „podstawówka - to było pięknie [...] niezapomniane chwile”).

PODSUMOWANIE WYNIKÓW

Celem przeprowadzonych badań było zaprezentowanie obrazu własnej osoby, jaki ujawnia się w narracjach ofiar przemocy szkolnej. Prześledzono wypowiedzi na forach internetowych młodych osób doświadczających przemocy szkolnej aktualnie oraz w przeszłości. Narracje te przeanalizowano pod kątem pojawiających się w nich negacji, które służą podkreśleniu istotnych elementów wypowiedzi, a mogą być uwarunkowane wysokim poziomem lęku (Gawda, 2010a.; 2010b.). Porównano także liczbę negacji występującą między osobami, które doświadczały przemocy aktualnie oraz tymi, które opisywały swoje przeszłe doświadczenia. Zakładano, że osoby z pierwszej grupy będą stosowały w swoich wypowiedziach większą liczbę negacji, ze względu na to, że silne przeżycia związane z doświadczaniem przemocy (w tym lęk) towarzyszą im aktualnie.

Przeprowadzone badania wykazały, że osoby doświadczające przemocy aktualnie w swoich narracjach używały większej liczby negacji niż osoby, które opisywały swoje przeszłe doświadczenia, jednak różnica ta nie uzyskała istotności statystycznej. Można zatem mówić jedynie o występowaniu pewnej tendencji do częstszego stosowania negacji przez aktualne ofiary przemocy szkolnej w stosunku do osób, które przemocy doświadczały w przeszłości. Może to świadczyć o tym, że doświadczana w przeszłości przemoc szkolna wywarła bardzo silny wpływ na psychikę młodych ludzi, a wspomnienia tej sytuacji są w dalszym ciągu żywe i nadal wywołują w nich pobudzenie emocjonalne i lęk, jednak o nieco niższym nasileniu niż u tych, którzy przemocy doświadczają aktualnie.

Analiza rodzajów negacji stosowanych przez obie grupy wykazała, że w narracjach ofiar przemocy szkolnej dominują negacje zdaniowe o charakterze stwierdzeń. Ciekawym wnioskiem jest zaobserwowanie występowania licznych negacji podwójnych i wielokrotnych, w których wykorzystywane są określenia kategoriyczne, takie jak *nikt*, *nigdy*. Tego typu negacje mają na celu przede wszystkim zaakcentowanie pewnego aspektu wypowiedzi, który ma dla mówiącego szczególne znaczenie (Gawda, 2010a.). Statystyczne porównanie grup wykazało, że rodzaj stosowanych negacji nie jest zależny od aktualności opisywanych doświadczeń.

Negacje o charakterze nazwowym (rzeczownikowe, przymiotnikowe i przysłówkowe) są stosowane przede wszystkim w celu gradacji treści dotyczących siebie i sprawców przemocy oraz podkreślenia swoich negatywnych przeżyć za pomocą m.in. kontrastu. Zarówno negacje nazwowe, jak i negacje zdaniowe często przybierają charakter zasadniczo ekspresyjny – wyrażają różne emocje, takie jak lęk, wstyd, poczucie bezradności, osamotnienia, smutek, żal czy wstyd.

Analiza treści negacji pozwoliła na odtworzenie obrazu siebie ofiar przemocy szkolnej. Narracje ofiar pokazują, że charakteryzują się one zaniżonym poczuciem własnej wartości. Są przekonane o swojej bezwartościowości, generalizują niemożność poradzenia sobie z przemocą na inne aspekty życia. Dostrzegają w sobie jedynie negatywne cechy, porównują się do osób, na tle których wypadają gorzej – jako słabsze, mniej zamożne, nieśmiałe, niesympatyczne i nielubiane. Postrzegają siebie jako jednostki bezradne, nie potrafiące poradzić sobie z zaistniałą sytuacją, słabo radzące sobie także w innych sytuacjach społecznych. Nie rozumieją, dlaczego to akurat oni stali się ofiarami przemocy, nie potrafią zrozumieć przyczyn przemocy i logiki w działaniu jej sprawców. Podkre-

ślają swoją niewinność i poczucie niesprawiedliwości, jakiego doświadczają. Mimo głębokiego przeświadczenia, że w niczym nie zawinili swoim prześladowcom, zaczynają przyglądać się samym sobie w poszukiwaniu cech, które mogły sprowokować przemoc, doszukują się w sobie nieświadomej winy. Sytuację, w jakiej się znaleźli, postrzegają jako niemożliwą do zmiany, jednocześnie bardzo pragną uwolnić się od niej. Młodzi ludzie szukają różnych sposobów radzenia sobie – od prób opuszczania zajęć szkolnych, ignorowania sytuacji i zagłuszania własnych emocji po uciekanie się do przemocy w odwecie. Mimo że postrzegają siebie jako osoby pokojowe, które nie chcą stosować agresji, często postrzegają ją jako jedyne dostępne im skuteczne rozwiązanie. Wśród ofiar przemocy szkolnej pojawia się także tendencja do bagatelizowania swoich przeżyć i umniejszania swojej krzywdy m.in. poprzez porównywanie się do osób, których sytuacja jest jeszcze gorsza. Nieustanne doświadczanie przemocy szkolnej powoduje u jej ofiar ciągłe odczuwanie silnych negatywnych emocji. W ich narracjach ujawniły się zwłaszcza emocje takie jak lęk, wstyd i smutek. Doświadczają ponadto poczucia osamotnienia – nie mają przyjaciół, nie potrafią też otworzyć się na nowe znajomości. Swój problem ukrywają przed innymi – wstydzą się go, nie wierzą w to, że ktoś może im pomóc lub obawiają się zemsty agresorów. Jednocześnie mają głęboki żal, zwłaszcza do rodziców i nauczycieli, że ci nie są w stanie im pomóc, najczęściej ignorują problem lub udają, że go nie dostrzegają. Osoby, które przemocy doświadczały w przeszłości, dostrzegają jej długofalowe negatywne skutki – nawet po uwolnieniu się od przemocy odczuwają uraz, lęk, są nieufne wobec innych i nie potrafią budować nowych relacji. Doświadczenie bycia ofiarą przemocy nadal wzbudza w nich silne negatywne przeżycia.

WNIOSKI

Ofiary przemocy szkolnej w swoich narracjach stosują liczne negacje, co świadczy o tym, że sytuacja ta wzbudza w nich silne emocje; można przypuszczać, że powodowane jest to wysokim poczuciem lęku. Osoby, które doświadczały przemocy szkolnej w przeszłości używają mniej negacji w porównaniu do osób przeżywających ten problem aktualnie, jednak różnice te nie są istotne statystycznie. Można przypuszczać, że sytuacja ta wzbudza w nich w dalszym ciągu pobudzenie emocjonalne i lęk, jednak o nieco niższym nasileniu.

W narracjach ofiar przemocy szkolnej przeważają negacje zdaniowe o charakterze stwierdzeń oraz negacje wielokrotne, mające na celu przede wszystkim podkreślenie znaczenia danej sytuacji (Gawda, 2010a.). W wypowiedziach osób doświadczających przemocy szkolnej charakterystyczne są także negacje nazwowe, głównie rzeczownikowe i przymiotnikowe, rzadziej przysłówkowe. Mniej liczne są natomiast negacje zdaniowe o charakterze dyrektyw, życzeń, deklaracji i zobowiązań oraz przypuszczeń.

Stosowane przez młodzież doświadczającą przemocy szkolnej negacje nazwowe mają na celu przede wszystkim degradację treści dotyczących siebie i sprawców przemocy. Często są one wykorzystywane także do skontrapunktowania różnych sytuacji, w tym przeciwstawienia doświadczeń teraźniejszych i przeszłych. Spełniają one ponadto funkcję ekspresywną. Poprzez negacje zdaniowe i wielokrotne młodzi ludzie wyrażają swoje marzenia, pragnienia oraz emocje negatywne, w tym przede wszystkim lęk, samotność, brak nadziei, żal oraz wstyd.

W narracjach uczniów doświadczających aktów agresji ze strony kolegów szkolnych odzwierciedla się obraz siebie charakterystyczny dla ofiar przemocy (nie tylko szkolnej), zwłaszcza niskie poczucie własnej wartości i negatywne myśli dotyczące własnej osoby, poczucie braku kontroli nad swoim życiem, brak wiary w możliwość zmiany sytuacji, poczucie wyobcowania ze środowiska, odczuwanie silnego lęku i wstydu oraz problemy z komunikowaniem własnych potrzeb i proszeniem o pomoc (James, Gilliland, 2013). Przekaz w formie narracji opisujących osobiste historie doświadczania przemocy szkolnej stanowi miarodajny zapis sposobu przeżywania i postrzegania siebie i świata. Jest źródłem cennych informacji na temat psychiki ofiar przemocy, do których dotarcie w inny sposób byłoby niezwykle trudne.

BIBLIOGRAFIA

- [1] Beck, A. T. (1963). Thinking and depression: I. Idiosyncratic content and cognitive distortions [Myślenie i depresja: Idiosynkratyczne treści i zniekształcenia poznawcze]. *Archives of general psychiatry*, 9 (4), 324-333.
- [2] Rycielski, P., Brzezicka, A. (2013). Wnioskowanie statystyczne na danych jakościowych. Testy wykorzystujące rozkład chi-kwadrat. W: S. Bedyńska, M. Cypryńska (red.), *Statystyczny drogowskaz 1. Praktyczne wprowadzenie do wnioskowania statystycznego* (strony 135-157). Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Sedno.
- [3] Dryll, E. (2004). Homo narrans – wprowadzenie. W: E. Dryll, A. Cierpka (red.), *Narracja. Koncepcje i badania psychologiczne* (ss. 7-20). Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.
- [4] Fenik, K. (2013). *Psychologiczne aspekty bullingingu: perspektywa sprawcy, ofiary i świadka*.
- [5] Pobrane z: grudzień 30, 2016 bezpiecznaszkola.men.gov.pl/wpcontent/uploads/2015/09/k_fenik_psycholg_aspekty_bullingingu.pdf
- [6] Gawda, B. (2010a.). Negacje w narracjach o miłości osób antyspołecznych. W: M. Straś-Romanowska, B. Bartosz, M. Żurko (red.), *Psychologia małych i wielkich narracji* (ss. 245-255). Warszawa: ENETEIA.
- [7] Gawda, B. (2010b.). Syntax of Emotional Narratives of Persons Diagnosed with Antisocial Personality [Składnia narracji emocjonalnych u osób z osobowością antyspołeczną]. *Journal of Psycholinguistic Research*, 39 (4), 273-283.
- [8] Gmitrowicz, A., Lewandowska, A. (2008). Czynniki ryzyka i konsekwencje doświadczania przemocy fizycznej wśród młodzieży. *Psychiatria i Psychologia Kliniczna*, 4 (8), 192-203.
- [9] James, R. K., Gilliland, B. E. (2013). *Crisis intervention strategies [Strategie interwencji kryzysowej]*. Belmont, CA: Brooks/Cole.
- [10] Kołodziejczyk, J. (2003). *Agresja i przemoc w szkole. Konstruowanie programu przeciwdziałania agresji i przemocy w szkole*. Kraków: Sophia.
- [11] Komendant-Brodowska, A. (2014). *Agresja i przemoc szkolna. Raport o stanie badań*. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.
- [12] Komendant-Brodowska, A., Giza-Poleszczuk, A., Baczek-Dombi, A. (2011). *Przemoc w szkole. Raport z badań, lipiec 2011*. Pobrane z: grudzień 29, 2016 www.szkolabezprzemocy.pl/pliki/332-sbp1-ofiary-ost-wersjadoc.pdf
- [13] Krahe, B. (2005). *Agresja*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- [14] Maciuszek, J. (2006). *Negacja w języku i komunikacji. O przetwarzaniu negacji w kontekście opisu cech ludzi*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- [15] Piekarska, A. (2008). Mobbing - groźna bomba w szkole. *Psychologia w Szkole*, 3, 69-81.
- [16] Rogers, C. R. (1991). *Terapia nastawiona na klienta: grupy spotkaniowe*. Wrocław: Thesaurus Press.
- [17] Salmivalli, C. (2010). Bullying and the peer group: A review [Bullying i grupa rówieśnicza: Przegląd]. *Aggression and Violent Behavior*, 15 (2), 112-120.
- [18] Surzykiewicz, J. (2000). *Agresja i przemoc w szkole: uwarunkowania socjoekologiczne*. Warszawa: CMPPP.
- [19] Trzebiński, J. (2002). Narracyjne konstruowanie rzeczywistości. W: J. Trzebiński (red.), *Narracja jako sposób rozumienia świata* (ss. 17-42). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- [20] Walrave, M., Heirman, W. (2009). Skutki cyberbullyingu - oskarżenie czy obrona technologii. *Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 8 (1), 27-46.